

AKTÍV IDŐSÖDÉS MAGYARORSZÁGI KÖRNYEZETBEN

Lampek Kinga

*főiskolai tanár, tanszékvezető,
általános és stratégiai dékánhelyettes*
Pécsi Tudományegyetem
kinga.lampek@etk.pte.hu

BEVEZETÉS

A társadalmak idősödése ma már jól ismert jelenség, a világ számos országában megfigyelhető, demográfiai, gazdasági, társadalmi, kulturális, közösségi és egyéni következményeit a mindennapi valóság szintjén is megéljük. A meghosszabbított élettartam jelentős vívmánya a modern társadalmaknak, és az idősödés folyamatához kapcsolódó szemlélet is – bár lassan, de – változik. Egyre inkább tapasztalható, hogy az idős kor nem csak veszteségekkel teli életszakasz, hanem esély arra, hogy több évtizedet átölélő, új célokra építhető természetes és értékes részévé váljon életünknek.

A folyamat alakulásában nagy jelentőséget tulajdonítanak az egészségi állapotra ható társadalmi, közösségi és egyéni tényezőknek, illetve ezek integratív összekapcsolódásának. Mert igaz ugyan, hogy a társadalmi környezet jelentős mértékben meghatározza a közösségi és az egyéni mozgástereket,

perspektívákat, de a személyes életünkben – jó esetben – számos lehetőség van arra, hogy saját döntéseket hozzunk életmódunk, életstílusunk fenntartására vagy változtatására fizikai, lelki, szociális egészségünk érdekében.

Optimális esetben a folyamat nem kizárólag az időskorra jellemző vagy csak az időskorúakra irányuló. Az egészségtudatos, tevékenyen töltött életek szükségessége az életünk elején megkezdődik, generációk adhatják át egymásnak jógyakorlatként, miközben egymásra figyelő összekapcsolódásuk eredményeképpen nemcsak az idősök számára eredményeznek jobb életminőséget, hanem a fiatalabb generációk számára is támogatást, segítséget jelenthet az idősök aktívabb hozzájárulása a családi, közösségi élethez.

A tanulmány célja, hogy röviden bemutassa a magyarországi idősödési folyamat helyzetét az Európai Unióban alkalmazott aktív idősödés felfogása alapján, az Aktív Idősödési Index – a Active Ageing Index (Zaidi, 2013) – alkalmazásával.

Goleman, D. (1998), What Makes a Leader. Harvard Business Review, 76 (11–12), 93–104.

Goleman, D. (2002), Érzelmi intelligencia a munkahelyen. EDGE 2000. Kft., Budapest

Hamel, G. (2009), „Holdra szállások” a menedzsmentben: Milyen nagy kihívásokkal kell megbirkóznunk annak érdekében, hogy újra feltaláljuk a menedzsmentet, és a gyorsan változó világhoz alkalmazkodóvá formáljuk? Harvard Business Review (magyar kiadás). 11 (9), 41-51.

Ibarra, H. (2021): Five leadership skills for the future. Leader to leader, 2021 (100), 14-17. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/ltl.20557>, <https://doi.org/10.1002/ltl.20557>

Klein S. (2021), Vezetés- és szervezetpszichológia (8. kiadás). Edge 2000 Kft., Budapest

Kuráth G. & Benke M. (2022), Vezetési paradigmák és hallgatói vezetőfejlesztés, avagy melyek az eredményes felsőoktatási programok? In: Benke, Mariann; Schmuck, Roland; Riedelmayer, Bernadett (szerk.) 3. Farkas Ferenc Nemzetközi Tudományos Konferencia: „Menedzsment forradalmak”: Konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, (2022), 311-320. Pécs

Kuráth G., Szabó-Bálint B., Sipos N. & Jarjabka Á. (2021), A vezetői bizalom kiépítésének kulcsterületei. Pécs, Magyarország: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

Lewin, K (1975), Csopordinamika. KJK, Budapest

Maak, T., Pless, N. M., & Wohlgezogen, F. (2021), The Fault Lines of Leadership: Lessons from the Global Covid-19 Crisis. Journal of Change Management, 21 (1) 66-86, DOI: 10.1080/14697017.2021.1861724

Mesterházy M. & Vámos Á. (2016), Pedagógusok nézetei az érzelmi kompetenciáról. Iskolakultúra, 26 (11), DOI: 10.17543/ISKKULT.2016.11.16

Poór J., Balogh G, Dajnoki K., Karoliny M-né., Kun A. I. & Szabó Sz. (eds.) (2020a), Covid-19 challenges and HR responses. (In Hungarian) Gödöllő: Management and HR Research Center of Szent István University.

Poór J., Balogh G, Dajnoki K., Karoliny M-né., Kun A.I. & Szabó Sz. (eds.) (2020b), Covid-19 challenges of 2nd waves and HR responses. (In Hungarian) Gödöllő: Management and HR Research Center of Szent István University.

Rajcsányi-Molnár M., Balázs L., & András I. (2019), A vezetői készségfejlesztés meghatározó gyakorlata(i). In: László, Gyula; Németh, Julianna; Sipos, Norbert (szerk.) Vezető és menedzser: Emlékkötet Farkas Ferenc születésének 70. évfordulójára. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet. Pécs, Magyarország

Rogers, C. R. (2001), Valakivé válni – a személyiség születése. SHL Hungary Kft.

Sonntag, K., and Schäfer-Rauser, U. (1993), Selbsteinschaetzung beruflicher Kompetenzen bei der Evaluation von Bildungsmaßnahmen. Zeitschrift für Arbeits- und Organisationspsychologie, 37(4), 163-169.

Tourish, D. (2020), Why the coronavirus crisis is also a crisis of leadership. Leadership 16(3). 261-272. <https://doi.org/10.1177/1742715020929242>

Törőcsik M. (2000), Empatikus marketing. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest

Ujhelyi M. (2019), Új leadership-megközelítések. Primecz H., Csillag S., Toarniczky A., Kiss Cs. (szerk.) Leadership, kultúra, szervezetek tanulmányok Bakacsi Gyula Tiszteletére. BCE Közgáz Campus Nyomda, Budapest

Zétényi Á. (1997), A tanár mint vezető, vezetési stílusok. In: Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest

Zétényi Á. (1998), A hatékony tanár. Iskolakultúra, 8(10), 68–74.

Zsolnai A. (2004): A tanári munkához szükséges szociális készségek. In: Dombi A., Oláh J., Varga I. (szerk.): A nevelélmélet alapkérdései. Tanulmányok. APC-Stúdió, Gyula, 323–333.

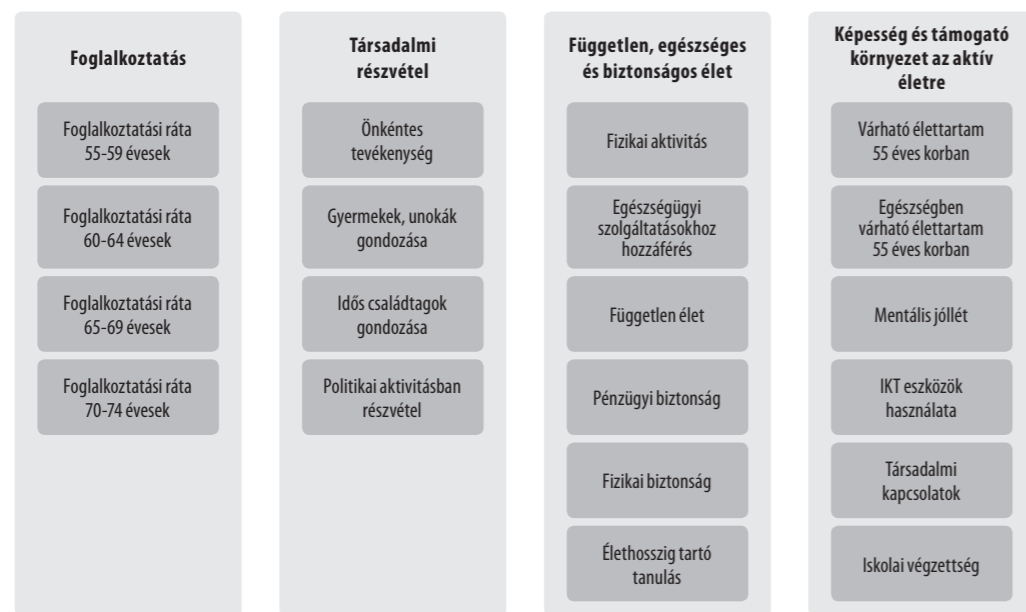
AZ AKTÍV IDŐSÖDÉS

Az aktív idősor leggyakrabban idézett definíciója az Egészségügyi Világszervezet öregedés és Életpálya Programjából származik, amelyet az ENSZ 2002. évi Madridban megtartott II. öregedéssel foglalkozó konferenciáján fogalmazott meg. A meghatározás szerint az aktív öregedés az egészség, a társadalmi részvétel és az egyéni biztonság lehetőségeinek optimalizáló folyamata az életminőség javítása érdekében az életkor előrehaladtával. (ENSZ, 2002) A definíció kulcsfogalmai az egészség és az aktivitás. Az egészség – a jól ismert módon – a fizikai, mentális és szociális jólétre utal, az aktivitás pedig magában foglalja az idősök folyamatos részvételének lehetőségét igényeik, vágyaik, képességeik szerint a társadalmi, gazdasági, kulturális és a civil szféra ügyeiben.

Az idősödés folyamatának mérésére az UNECE (Egyesült Nemzetek Európai Gazdasági Bizottsága) és az Európai Bizottság kezdeményezésére az Aktív Öregedési Indexet (Active Ageing Index AAI) alkalmazzák. (Zaidi, 2013).

Az AAI egy súlyozott jóléti mutató, amely 22 indikátort ölel fel 4 dimenzióban az 55 – 75 éves népességre vonatkozóan. Ezek a foglalkoztatás, a társadalmi részvétel, a független, egészséges és biztonságos életvitel és az aktív idősödés képessége, ehhez szükséges környezet megteremtése. Az AAI indikátorokhoz szükséges adatok meglévő EU-s kérdőívekből kerülnek átvételre. (AAI, 2018)

Az első három dimenzió együttesen az aktív öregedés megélt tapasztalataira utalnak, amely az idősök részvételével járó különböző tevékenységeket, valamint független, autonóm és biztonságban eltöltött életük tapasztalatait tükrözik. A negyedik dimenzió rögzíti az aktív öregedéshez szükséges kapacitást és környezetet, azaz olyan tényezőket, amelyek megkönnyítik vagy akadályozzák az aktív öregedést. Mindegyik mutató nem szerint is vizsgálható.

1. ábra: Az Aktív Öregedési Index dimenziói és indikátorai. (Forrás: AAI, 2018)

AZ AKTÍV IDŐSÖDÉS INDEX EREDMÉNYEI MAGYARORSZÁGON 2010-BEN ÉS 2018-BAN

Magyarország az európai országokhoz hasonlóan idősödő társadalom. A vizsgálatban érintett korosztályok együttes aránya 2010-ben a társadalom 22,5%-a, 2018-ban 24,4%-a volt.

Az elemzésbe választott két év indoka az, hogy 2010-ben zajlott az első olyan vizsgálat, melyben 28 európai ország szerepelt, és az adatszinten rendelkezésre álló utolsó év jelenleg 2018.

FOGLALKOZTATÁS

Az AAI struktúráját követve a foglalkoztatás dimenzióban az 55 év feletti korosztályok munkaerőpiaci részvételét vizsgáljuk, 55-59, 60-64, 65-69 és 70-74 éves korban.

Megvizsgálva az idősödő korosztály tényleges munkaerőpiaci jelenlétét szignifikáns eltéréseket találtunk a 2010 és 2018 évi adatok alapján. 2010-ben az 55-59 éves korosztály 51,1%-a, a 60-64 évesek 12,6%-a, a 65-69 évesek 4,9%-a, míg a 70-74 évesek 1,5%-a dolgozott. Ezek a foglalkoztatási arányok jelentősen magasabbá váltak 2018-ra, az előző életkori csoportok sorrendjében 74%, 41,7%, 9,1% és 4,2%. A változás mind a két nemnél jelentős, de markánsabb a férfiak körében, különösen 60 év felett, ahol a munkavállalási arányok több, mint másfélszeresére növekedtek.

A változásokat elsődlegesen a magyar nyugdíjrendszer strukturális változásai okozzák, melyek közül meghatározó a nyugdíjkorhatár 62-ről 65 évre emelése, így a nyugdíjba vonulási átlagéletkor 2010-ben 60,3 év, 2018-ban 62,2 év. A nők foglalkoztatási arányainak lassúbb növekedésére – vélhetően – hatással volt a 2011-től bevezetett 40 éves jogosultsági időn alapuló speciális öregségi nyugdíj is.

A foglalkoztatás dimenzió összesített eredménye szerint Magyarország 2010-ben a 28 vizsgált ország közül a 27. helyet foglalta el, 2018-ban a 17. volt, vagyis a javulást mutató hazai trendek a nemzetközi összehasonlásban is fejlődést jeleznek.

TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL

Az időskori jó életminőség fontos eleme, milyen lehetőség áll rendelkezésre aktívan élni akaró idősök számára a közösségi tevékenységekbe való bekapcsolódásra családban vagy családon kívül. Az AAI ezen dimenziójában az önkéntes tevékenységekről, a gyermekek és unokák, valamint az idős ellátásra szoruló családtagok gondozásában való részvételről, illetve a politikai tevékenységekben való aktív szerepvállalásról kapunk információkat.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy az 55 év feletti magyar nők és férfiak a társadalmi részvételt képező tevékenységek közül leggyakrabban a gyermekek, unokák ellátásában, felügyeletében vesznek részt, mindkét vizsgált évben kb. egyharmaduk vállalt rendszeresen, hetente legalább egyszer ilyen családi feladatot. Ezt követi az idősebb családtagok heti legalább egyszeri gondozása, melyben minden nyolcadik nő vagy férfi vett részt 2010-ben és 2018-ban is. Némileg meglepő eredmény, hogy a férfiak és nők szerepvállalása ezekben a feladatokban nem mutat szignifikáns különbséget.

A családon kívüli társadalmi részvétel formái közül a politikai programokhoz kapcsolódó részvételek a gyakoribbak, 2010-ben a férfiak 8,7%-a, a nők 2,9%-a kapcsolódott be évente legalább egyszer ilyen tevékenységekbe (pl. politikai párt-hoz, szakszervezethez kapcsolódó tevékenység, petíció aláírása, demonstráción való részvétel). 2018-ra a férfiak aktivitása jelentősen csökkent, a nőké kissé növekedett, és kiegyenlítődött a két nem között, mindössze 5-5%-uk vállalt valamiféle politikai célú aktivitást.

A társadalmi részvételt biztosító tevékenységek közül Magyarországon a hetente legalább egyszer önkéntes munkát végzők aránya volt a legalacsonyabb. 2010-ben férfiak és a nők körében is 2-3%-os volt az arány, 2018-ra némi csökkenést mutat az 55 év felettiek e területre irányuló aktivitása.

A társadalmi részvétel dimenzió összesített eredménye szerint Magyarország 2010-ben a 28 vizsgált ország közül a 17. helyet foglalta el, 2018-ban a 26. volt. A dimenzióra jellemző többségében stagnáló indikátorok, az európai összehasonlásban visszaesést eredményeztek.

FÜGGETLEN, EGÉSZSÉGES ÉS BIZTONSÁGOS ÉLET

Az aktív idősödés definíciója szerint fontos cél, hogy a szűkebb és tágabb társadalmi környezet minél több lehetőséget teremtsen az idősök számára az önálló és biztonságos élet megteremtéséhez 55 éves kor felett is. Az AAI harmadik – független, egészséges és biztonságos élet – dimenziójában vizsgálja a rendszeres fizikai aktivitást, a megfelelő színvonalú egészségügyi szolgáltatások elérhetőségét, a független élethez szükséges anyagi, fizikai biztonságot és ennek feltételeit, valamint az élethosszig tartó tanulás lehetőségeit.

Az AAI a független élet indikátoraként tekinti az egyedül vagy párkapcsolatban önálló életvitelre képesek 75 év felettiakat. Magyarországon mindkét évben 85% körüli volt ez az arány, de a nőknél 2010-ben csak 75%.

Az egészséges élet egyik feltételeként a megfelelő színvonalú egészségügyi ellátás hozzáférhetőségét veszik figyelembe. 2010-ben a vizsgált csoport 88%-a tartotta elérhetőnek az egészségügyi szolgáltatásokat. 2018-ra ezek az arányok lényegesen csökkentek, alig meghaladva az 50%-ot. Másik egészség-indikátor a rendszeresen – hetente legalább 3-4-szer végzett – sport, szabadidős fizikai aktivitás. Az 55 év feletiek körében 2010-ben a férfiak 7,5%-ára a nők 4,2%-ára volt ez jellemző, míg 2018-ra megfordult a gyakorisági arány, férfiak esetében 2%-ra, a nőknél 5,8%-ra. További egészség-indikátor az élethosszig tartó tanulás biztosító programokban való részvétel. Az 55-74 éves korosztály kevesebb, mint 1%-a vett részt ilyen eseményen 2010-ben, 2018-ban ez az arány meg-növekedett 2%-ra.

Az anyagi biztonság megteremtésének esélyeit jelzi a kutatás koncepciója szerint, hogy a 65 éves és idősebb személyek egy főre jutó – ekvivalens – medián jövedelme megközelíti a 65 év alatti személyekét. A 65 év feletiek 2%-a tartott a tartós szegénység kialakulásától 2010-ben, és 4%-a 2018-ban. Súlyos anyagi anyagi depriváció jellemezte a 65 év feletti népesség 10%-át 2010-ben, és 12%-át 2018-ban.

A fizikai biztonságban érzi magát a lakókörnyezetükben, akár sötétedés után is a 65 éves és annál idősebb férfiak 70%-a, a nők 56%-a 2010-ben, mely 2018-ra mindkét nemnél javult 83%-ra és 76%-ra.

Bár a vizsgált indikátorok egy része javuló értékeket mutat, a független, egészséges és biztonságos élet dimenzió összesített eredménye szerint Magyarország 2010-ben a 28 vizsgált ország közül a 15. helyet foglalta el, 2018-ban a 23. volt, vagyis relatív leszakadás állapítható meg az európai országokhoz képest.

KÉPESSÉG ÉS TÁMOGATÓ KÖRNYEZET AZ AKTÍV ÉLETRE

Az aktív idősor negyedik dimenziója az 55 éves korban elérhető várható és az egészségben megélt élettartamot, a társas támogatásokat nyújtó kapcsolatokat, a mentális jóllétet, az ICT eszközök rendszeres használatát és a legalább középfokú végzettségűek arányát méri. Mindezek az elemek abban segítik az idősöket – zömmel az 55-75 éveseket, hogy függetlenül családszerkezetüktől képesek legyenek az aktív életre, emberi kapcsolatok fenntartására.

Az utóbbi két-három évtizedben nem csak a születéskor, hanem az 55 éves korban várható átlagos élettartamban is pozitív változások figyelhetők meg Magyarországon. 2010-ben 55 évesen a férfiak 20, a nők 26 év további életre számíthatnak, 2018-ban további minimális emelkedést tapasztalunk. A várható élettartam alakulása mellett az egészségben várható élettartam a férfiaknál 2010-ben 9,6 év, 2018-ban 10,5 év volt, a nőknél 11 évről 12,5 évre nőtt.

Az AAI negyedik dimenziójában szerepel a mentális jólét állapotának vizsgálata. A kapott eredmények szerint Magyarországon a férfiak 70%-a, a nők 55%-a értékelte mentális egészségét jónak 2010-ben, 2018-ban a férfiaknál minimális növekedést mértek, a nőknél a javulás jelentősebb, elérte a férfiak 2010-es értékét.

A mentális állapotunkat is számottevő mértékben javíthatja a társas kapcsolatok rendszeressége. Az 55 év feletti férfiak kétharmada, a nők 55%-a havonta legalább egyszer részt vesz baráti, ismerősi vagy kollégákkal történő szabadidős programban, ami 2018-ra nem változott jelentős mértékben. A kapcsolattartást az ICT eszközök alkalmazása segítheti. 2010-ben az 55-74 éves korosztályba tartozó férfiak egyharmada, a nők egynegyede használta az internetet legalább hetente egyszer, 2018-ra ezek az arányok 80 illetve 70%-ra emelkedtek a vizsgált korosztályban.

2010-ben az 55-75 éves férfiak kétharmadának, a nők valamivel több mint felének volt a legmagasabb iskolai végzettsége legalább középfokú végzettség, 2018-ban a férfiak 80%-ának, a nők 68%-ának. A növekvő arányú középfokú iskolázottsági csoport esélye az aktív idősorra egyértelműen kedvezőbb, ezért lényeges a javuló trend.

Az AAI negyedik dimenziójának összesített eredményei alapján a magyar idősök aktív életének egyéni képességei és társadalmi feltételrendszere Magyarország tekintetében nem mutatott változást, a 28 vizsgált ország közül mindkét évben a 23. helyet foglaltuk el.

ÖSSZEGZÉS

Az AAI vizsgálatok eredménye szerint az EU-országok négy csoportba sorolhatók, az aktív idősödés koncepciója leginkább az észak-európai országokban valósul meg. Magyarországon többségében a közép-európai és néhány mediterrán országgal került egy klaszterbe. A csoport sajátossága, hogy összes dimenzióban, de különösen a társadalmi részvétel területén gyenge a teljesítménye. Annak ellenére, hogy 2010-hez képest – amikor Magyarország a 28 ország közül az utolsó helyezést érte el – javult az összesített AAI index értékünk, 2018-ban a Lengyelország, Szlovákia és Görögország került csak mögénk. A 2010-es években tehát az aktív idősödést támogató folyamatok kisebb mértékben jelentek meg a magyarországi idősök életében, és lényeges javuláson – vélhetően az elmúlt években sem került sor.

Az AAI korábbi években mért eredményei rávilágítanak, hogy választ kell keresni arra, hogy az aktív idősödés hogyan támogatható egyéni és társadalmi szinten. Hogyan érnek el bizonyos országok jobb eredményeket, és hogyan lehetne motiválni és orientálni a lemaradó országokat? Milyen jó gyakorlatokat használnak egyes országok az aktív idősödés előmozdításában és milyen irányelveket kínálhatnak egymásnak az országok a tapasztalataik alapján?

HIVATKOZÁSOK

- Active Ageing Index Home Letöltés dátuma: 2023. március 09. <https://statswiki.unece.org/display/AAI/Active+Ageing+Index+Home>
- Branyiczki R. (2020) Az aktív idősödés egyéni tényezői Az egészségi állapot és a munkaerő-piaci helyzet Magyarországon és Európában In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Széleányi Iván, Tóth István György, Budapest 263-280 o.
- Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing (2002) Az ENSZ II. Világtalálkozója az idősödről, Letöltés dátuma: 2023. március 12. <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>
- Lampek K. (2015) Az aktív idősor és a társadalom In: Lampek K. – Rétsági E. (szerk): Egészséges idősödés Az egészségfejlesztés lehetőségei idős korban PTE ETK 8-26.o
- Foglalkoztatási ráta korcsoportok szerint, nemeként [%] KSH Letöltés dátuma: https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0017.html
- Zaidi, A., Gasior, K., Hofmarcher, M. M., Lelkes, O., Marin, B., Rodrigues, R., Zolyomi, E. (2013): Active ageing index 2012 concept, methodology and final results.
- 2018 Active Ageing Index Analytical Report (2019) UN Geneva https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ECE-WG-33.pdf Letöltés dátuma: 2023. március 16.